

SIROMAŠTVO – KONCILSKA TEMA?

Mario CIFRAK

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
mario.cifrak@ofm.hr

Ako se zadržimo na riječi siromaštvo, kako nam ju predstavlja apostol Pavao u Drugoj poslanici Korinćanima, onda moramo prije svega posegnuti za starozavjetnim kontekstom. To su: Ponovljeni zakon, Knjiga tužaljki, Drugi Izaija, Ljetopisac, Psalmi, Job i Isus sin Sirahov. Grčki termin *ptoheia* nalazimo u već spomenutim spisima Staroga zavjeta i stoga želimo iščitati u kojem se kontekstu i značenju on u grčkom starozavjetnom tekstu pojavljuje kao prijevod, budući da ga je Pavao usvojio i prenio u novozavjetni tekst (usp. 2 Kor 8,2.9) kao i biskupa koji su se okupili za vrijeme Koncila u katakombama sv. Domitile. Oni su se obvezali učiniti sve da odgovorni njihovih vlada i javnih služba stvore i učine djelotvornima takve zakone, strukture i društvene institucije koje će biti nužne za pravdu, jednakost i općeljudski harmonični razvoj svakoga čovjeka i svih ljudi. Po tom treba nastati novi društveni poredak koji odgovara dostojanstvu ljudi kao djece Božje.

Stari zavjet

U cjelini Pnz 8,7-18, redci 7-10, govore o daru zemlje. Jahve vodi svoj narod u dobru zemlju. Himnički se slave njezina prirodna bogatstva. Izrael ih može uživati bavljenjem zemljoradnjom i rudarstvom. Osobito se ističe obilje vode

koje je upravo rajski čudesno za narod koji dolazi iz pustinje i pretpostavka je zemljoradnje. Kao najvrjedniji produkt spominje se med – znak izobilja. Tu je i rudno bogatstvo. Obećana zemlja mjeri se opsegom i sjajem s Davidovim i Salomonovim kraljevstvom. Nabranjem agrarnih dobara, osobito metala, dolazi do izražaja blagostanje u koje Izrael ulazi. Par glagola »jesti i nasititi se« pokazuje da je Izrael postigao potpuno zadovoljstvo. No, ta sitost može ugroziti vjernost Jahvi i stoga se opominje na opasnost otpada od Jahve.

U trećoj tužaljci pojedinac opisuje kako je doživio katastrofu pada Jeruzalema 586. pr. Kr. On postaje tip Bogu vjernog Judejca koji u tužaljci i zahvali želi stanovnicima Jeruzalema, koji su u nevolji i rezignaciji, dati nadu. Pisac tužaljke za sebe kaže da je čovjek koji zna za bijedu i patnju i koji je na sebi iskusio Božji gnjev i koji može stoga s pravom govoriti svojim drugovima u patnji i ohrabrivati ih. U padu Jeruzalema vidi na djelu Jahvu koji ga je odveo u tamu. Tama i mrklina metaforički se razumiju kao sfera propasti. U nevolji koja traje pisac tužaljke vidi, nasuprot svojeg očekivanja sreće, Jahvinu ruku dignutu protiv sebe. Ipak, to ne odvraća molitelja od Boga nego ga vodi samospoznaji. Iz nje izrasta uvid da samo mudrovanje u kojem se uživa ne vodi nikamo, nego rađa ogorčenost. Na dnu nevolje pune patnje dolazi okretanje k Bogu: Patnik mora najprije Bogu reći da, iako je on udario i njega i svoj narod. Iz površnog gledanja na patnju dolazi do dubljeg gledanja na Božje djelovanje u propasti Jeruzalema. Strašno iskustvo pohoda Božjega ne može uzdrmati temeljni princip da je Bog nepokolebljivo vjeran Savezu sa svojim narodom i daru spasenja koji od njega dolazi. Izrael može nadići nevolju, ako sam bude vjeran spasenjskoj predaji i Savezu s Bogom.

Za Izajijina učenika cijeli narod je sagriješio u prošlosti i zbog toga trpi kaznu u egzilu. No budući da je izabran, on je narod Božji kojega spašava iz čiste dobrote pred njegovim progoniteljima, pred cijelim svijetom. Jahve želi ponovno otkupiti svoj narodi i odvesti ga u Obećanu zemlju zbog njegove potlačenosti i siromaštva. U toj krajnjoj poniženosti (*anawa*) jedino Jahve može pomoći kao spasitelj i držati ruku nad svojim *anawim*, koji jedini odsada čine novi Izrael. To se sve dogodilo da se Izrael stavi na kušnju: »Gle, pročistio sam te poput srebra, iskušao te u talioniku nevolje« (Iz 48,10).

David započinje s pripremanjima za gradnju Hrama, a Salomon je taj koji će ga sagraditi. Ljetopisac iznosi prvi puta ideju da David ne smije graditi Hram zbog svojih krvavih ratova (usp. 1 Ljet 22,8). U zauzetosti oko Hrama ljetopisac i njegov David se upuštaju u pretjerane podatke o pripremljenom novcu i metalu. 100 000 talenata zlata utopijska je suma (usp. 1 Ljet 22,14). Vodeći ljudi su već sada zamoljeni da podupru Salomona u tom poslu.

Psalam 31(30) sadrži postegzilsku teologiju siromaštva. Molitelj zna da Jahvino spasenje dolazi iz Hrama. U rr. 10-19 tuži se na različite nevolje i žudi za Božjom pomoći i uništenjem svojih neprijatelja. Njegov život protječe u jadu i uzdisanju. Psalam 44(43) ima karakteristike bogoslužne tužaljke. Rr. 24-27 egzilaska su molba za dokončanje katastrofe po Božjem zahvatu. Ti zazivi imaju ratne boje, ali nisu usmjereni na uništenje neprijatelja nego na iskustvo dobrote, zaštite za Izrael. Jahve bi trebao pokazati svoje pravo »biti Bog«, što psalam definira kao njegovu dobrotu, zaštitu (*hesed*), koja utemeljuje novi odnos s Bogom u kojem patnja gubi svoju beznadnost i svoju razarajuću snagu. O Psalmu 88(87) govori se kao o molitvi teško bolesnog čovjeka. U rr. 10-13 riječ je o apelu na Božju pravednost. Molitelj želi živjeti kao svjedok koji hvali Jahvu, Boga života, čije je područje vladavine života jače od smrti. Moliteljeva trenutna stvarnost pokazuje upravo suprotno: »Od nevolje (hebr. *'oni*, grč. *ptoheia*) oči mi gasnu: vapijem tebi, Jahve, iz dana u dan, za tobom ruke pružam« (88,10). U iskustvu »iznenadne smrti« u igri Jahvino je specifično biti Bog. Psalam 107(106) je u svojem prvom dijelu (rr. 1-32) zahvalna pjesma a u drugom dijelu mudrosni himan (rr. 33-43). Mole ga oslobođeni zatočnici. Sličnosti nalazimo s Iz 42,22; 45,2 i 49,9. Oslobođeni Izraelci podsjećaju na oslobođanje iz babilonskog zatočeništva. Himan gleda s čuđenjem Božje vladanje u prirodi i ljudskom svijetu.

Cilj Knjige o Jobu jest navesti ljude da budu siromašni pred Bogom i tako prevladaju židovsko mišljenje da su poniženje i siromaštvo cijena grijeha. Ako Bog iskušava siromaha, to je zato što ga želi privesti razmatranju u tišini o neshvatljivom Božjem promislu. Kao što svaki čovjek iz nagona za golim životom u smrtnoj opasnosti viče za pomoć, tako to čini i Job. To je najdublji razlog njegove tužaljke. Kao što je on prije iskazivao sućut mučenim i shrvanim siromasima, tako sada u tužaljci pruža ruku prema Bogu koji jedini može pomoći. Obuzimaju ga suze i žalost, spontani iskazi poniženoga. Bog ga je razočarao, jer ga je iz svjetla bacio u tamu. Ne može se više svladavati, vrije njegova nutrina, obuzeta je nemoćnom žalošću (usp. Job 30,27). Obuzima ga tuga, bez prestanka viče Bogu. On, koji se držao kao kralj, pao je na razinu životinje. Job neopisivo trpi zbog Boga. On ostaje jedino njegovo uporište. U četvrtom govoru Elihu upozorava Joba da ne skrene u nepravdu, jer će ga zbog nje snaći iskušenje (usp. Job 36,21). Čovjeka vode u propast njegove vlastite želje i pohote. Izvanredni ljudski naponi ne mogu potaknuti Boga da promjeni situaciju. Job treba izdržati u strpljivosti, jer je njegova patnja Božje iskušenje.

Dva stoljeća prije Isusa Krista sin Sirahov Isus napisao je zbirku izreka, a s obzirom na temu siromaštva nalazimo sljedeće ideje: 1) poziv na dobrotu

prema siromasima, jer je Bog njihov osvjetnik (usp. 22,23); 2) relativna vrijednost bogatstva i opasnost bogatstva (usp. 10,29 – 11,6.12-21; 18,24-25).

Samom piscu knjige jasno je da bogatstvo i siromaštvo nemaju po sebi nikakvu religioznu vrijednost. Ono što je bitno jest stav srca: »Dobro je bogatstvo, ako je bez grijeha, a zlo je siromaštvo u ustima bezbožnika« (13,24).

Možemo ukratko zaključiti da je Obećana zemlja ona u kojoj Izraelac neće jesti kruh u siromaštvu. Tužaljke govore o bijedi, nevolji, sirotinji. Drugi Izaija govori o izbavljanju iz užarene peći siromaštva. David je prema svojem siromaštvu pripremio toliki novac za gradnju Hrama. »Prema svojem siromaštvu« je retorički izraz skromnosti. Psalmi govore o siromaštvu u kojem se iscrpila snaga, o Bogu koji odvraća svoje lice od ljudskog siromaštva, o očima koje slabe od siromaštva, o zatočenima u siromaštvu, o Bogu koji pomaže potrebnima izaći iz siromaštva. Pred Jobom su dani siromaštva. Sirahov sin Isus poziva na dobrotu prema siromasima. Siromaštvo je prema tome bijeda, nevolja, patnja, skromnost. Iz takvog stanja samo Bog izbavlja čovjeka, a čovjek je pozvan biti dobar prema siromasima. Ako netko radi protiv mudrosti i upute Božje i tako gubi posjed, siromaštvo je loše. Imamo, dakle, duhovni vid siromaštva i onaj socijalni o kojem govore proroci i mudrosna literatura kada se okomljuju na socijalnu nepravdu. Na tom starozavjetnom tragu pokušajmo razumjeti Pavla.

Pavao

On piše u 2 Kor 8,9: »Ta poznate darežljivost Gospodina našega Isusa Krista! Premda bogat, radi vas posta siromašan, da se vi njegovim siromaštvom oboгатите.« Isus nije radio protiv mudrosti i upute Božje nego naprotiv, a ipak je izgubio, postao je siromašan, no time je bogatio druge. Paradoks! Siromaštvo koje postaje bogatstvo. Bogatstvo koje je bez grijeha. Pavao poziva Korinćane na solidarnost koju je pokazao Krist. Kristovo siromaštvo u konačnici pokazuje na njegovu patnju. Isus je postao solidaran s ljudima već svojim rođenjem, a onda svojom patnjom. Ovako to formulira Pavao: »Njega koji ne okusi grijeha Bog za nas grijehom učini da mi budemo pravednost Božja u njemu« (2 Kor 5,21). U toj formulaciji možemo vidjeti židovsko gledanje na siromaštvo kao posljedicu grijeha. Krist je postao siromašan.¹ No mi smo se tim njegovim siroma-

¹ Ambroziaster ovako komentira 2 Kor 8,9: »Pauperem Christum dicit factum; quia Deus nasci dignatus est homo, virtutem potestatis suae humilians, ut hominibus divinitatis divitias acquireret; ut sicut dicit Petrus apostolus (II Petr. 1, 4): 'divinae essent consortes naturae. Homo ergo factus est, ut hominem in Deum assumeret, sicut scriptum est: 'Ergo dixi: dii estis (Psal. LXXXI, 6). Hoc modo exhortatur, ut largiendo quasi pauperes

štvom obogatili, a to bogatstvo je posljedica njegova božanskog dostojanstva. To je bogatstvo bez grijeha. Na taj Kristov način Korinćani su pozvani ostvariti kolektu postajući siromašni. To njihovo siromašenje obogaćuje druge. U pozadini spremnosti na siromaštvo jest ljubav prema bližnjemu (usp. 2 Kor 8,7-8). Iz ljubavi prema čovjeku Krist se osiromašio i predao samoga sebe za njegove grijeha. Tako su i Makedonci same sebe predali prvo Gospodinu, a onda Pavlu i njegovim suradnicima (usp. 2 Kor 8,5). Iskustvo siromaštva u svjetlu vjere (usp. 2 Kor 8,5)² daje da makedonske Crkve bolje razumiju kršćane koji su u još većoj potrebi od njih samih. Smisao njihove solidarnosti s kršćanima u Jeruzalemu ne svodi se samo na običnu milostinju, tj. gestu davanja milostinje nego se razumije kao znak konkretne ljubavi. Zahvaljujući Kristovoj solidarnosti, kojega kršćani poslije njegova uskrsnuća ispovijedaju Gospodinom, i kršćani mogu biti preobraženi »u istu sliku – iz slave u slavu« (2 Kor 3,18).

Pavao VI.

»Vi ste znak, vi ste slika, vi ste misterij Kristove prisutnosti. [...] Vi [...] ste sakrament, tj. sveta slika Gospodinova među nama, kao odraz koji predstavlja a ne da skriva njegovo božansko i ljudsko lice. [...] Cijela tradicija Crkve prepoznaje u siromasima sakrament Krista.« Tim se riječima koncilski papa Pavao VI. obratio broju od 200 000 malih zemljoradnika, nadničara i radnika – siromašnim ljudima koji su došli sa svih strana Latinske Amerike, u svojoj propovjedi 23. kolovoza 1968. godine u San José de Mosqueri, mjestu dvadeset i pet km udaljenom od Bogote, glavnog grada Kolumbije. To je bila prva misa koju je jedan papa slavio na latinoameričkom tlu. Papa je nastavio: »Vi, predragi sinovi, ste Krist za nas. I mi kojima je čudesna sudbina da budemo Kristov vikar u njegovom učiteljstvu istine koju je objavio, i njegovom pastoralnom služenju cijele Katoličke crkve, klanjamo se pred vama i želimo razabrati Krista u vama kao ponovno živog i trpećeg: nismo došli zbog vašeg sinovskog klicanja, iako nam je ono drago i dirljivo, nego smo došli počastiti Krista u vama, zbog toga vam se pokloniti i reći vam da onu ljubav, koju je uskrsli Isus tri puta tražio od Petra (usp. Iv 21,15ss), čiji smo mi ponizni i posljednji nasljednik, onu ljubav prema njemu u vama, u vama samima iskazujemo.«

fiant, prosiť paupertas eorum, sicut Christi paupertas profuit nobis; et Christus quidem nostri, non sui causa, pauper factus est nos autem, ut nobis proficiat.«

² Npr. i Knjiga Otkrivenja pokazuje na sociološkom planu bijedu (*ptoheian*) kršćana u Smirni (usp. 2,9). Njihovo bogatstvo je evanđeoska vjera i ono pozitivno vrednuje njihovu nevolju i siromaštvo.

San José de Mosquera je mjesto na margini latinoameričkog društva. Na margini Drugoga vatikanskog koncila, tri tjedna prije njegova zaključenja dana 16. studenoga 1965. godine sastalo se četrdeset biskupa iz cijelog svijeta u katakombama sv. Domitile. Potpisali su nakanu, koja je usprkos svojem proročkom karakteru gotovo nepoznata, a koja je ipak bila snažno svjedočanstvo koncilskih otaca. Tim »paktom« iz katakomba, koji je papi predao kard. Giacomo Lercaro i koji je potpisalo oko petsto ostalih biskupa, potpisnici su se obvezali staviti siromašne u središte svojega pastoralnog i biskupskog djelovanja te da će i sami živjeti u što većem mogućem siromaštvu. Norbert Arntz³ piše da je još za vrijeme Koncila Hélder Câmara poticao Pavla VI. da napiše encikliku o »razvoju naroda«. On je, kaže M.-D. Chenu,⁴ obavijestio kard. Lercara za vrijeme četvrtog zasjedanja o svojem projektu pisanja enciklike o siromaštvu i zamolio ga za suradnju u tom poslu. No, to nije ostvareno. Godine 1967. objavljena je *Populorum progressio*, koja s toga aspekta obrađuje temu razvoja naroda. Uz tolike novosti tijekom Koncila upozorimo i na odluku koja je došla od grupe iz »Belgijskog kolegija«, tj. da se osnuje komisija koja će se u Crkvi i svakom narodu baviti problemima socijalne i političke pravde.⁵ Da bi tom zahtjevu udovoljila, Crkva se kompromitira, angažira u ekonomskoj, socijalnoj i političkoj transformaciji svijeta za oslobođenje čovjeka. Upravo je LG 8 temeljni tekst za razumijevanje uloge siromaha u misteriju Crkve. Crkva se obvezuje usprkos svakoj kušnji za moći na življeno siromaštvo kao svjedočanstvo Kristova siromaštva – pa govorimo o »siromašnoj Crkvi«. Prva briga Crkve moraju biti siromasi, kojima se mora naviještati radosna vijest mesijanskog oslobođenja – pa govorimo o »Crkvi siromaha«.

Ovi redci žele inauguirati Teološko-pastoralni tjedan 2014. godine i njegove radove kao odraz stručnog znanja i iskustva koji će usmjeravati ekonomsko-socijalnu djelatnost Crkve u Hrvata *in spiritu paupertatis* (GS 72).

³ Usp. Norbert ARNTZ, »Für eine dienende und arme Kirche«. Der Katakombenpakt als subversives Vermächtnis des II. Vaticanums, u: *Religion und Bildung in Kirche und Gesellschaft*, Würzburg, 2011., 297-307.

⁴ Usp. Marie-Dominique CHENU, »L'Église des pauvres« à Vatican II, u: *Concilium*, (1977.) 124, 75–80.

⁵ To je vodilo ustanovljenju vijeća »Justitia et Pax«.